TALABALARDA IJTIMOIY USTANOVKALAR SHAKILANISHINING IJTIMOYI-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Bekbolaev Javlonbek Jumanazar o‘g‘li
Guliston davlat universiteti doktoranti
E-mail:javlonbekbekbolayev@gmail.com

Аннотация: В Послании Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиеева Олий Мажлису мы ставим перед собой такую великую цель, как создание в нашей стране фундамента третьего Возрождения, для чего необходимо создать среду и условия, которые будут воспитывать новых Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Улуғбек, Навоий и Бабуров. При этом, прежде всего, основными столпами нашей национальной идеи должны служить развитие образования и воспитания, решение проблем здорового образа жизни, развитие науки и инноваций.

Ключевые слова: социальная добродетель,способности, социальные навыки, социальная ситуация

Abstract: In the address of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Supreme Assembly, we set ourselves the great goal of establishing the foundation of the third renaissance in our country, for which we need to create environments and conditions that will educate the New Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulugьbek, Navoiy and Babur. In this, first of all, the development of education and upbringing, the decision-making of a healthy lifestyle, the development of Science and innovation should serve as the main pillars of our national idea.

Key words: **Key words:** social virtue, ability, social skills, social situation

Hozirgi kunda terroristik guruh a’zolari o‘zlarining qabih rejalarini amalga oshirish yo‘lida yoshlarning ongini zaharlashda ularning ijtimoiy ustanovkalaridan foydalanayotganligini hisobga olsak, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ham bu muammoning chuqur o‘rganilishi lozimligi ayon bo‘ladi.

Tadqiqotimiz talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish va o‘zgartirish muammosini o‘rganishda nafaqat ijtimoiy tasir hodisasini ko‘rib chiqishga, balki shaxsning xatti-harakatlariga tasir qilishning samarali mexanizmlarini aniqlashga yordam beradi.Shu sababdan biz tadqiqotimiz “Talabalarda ijtimoiy ustanovkalar shakillanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari” mavzusida oldik.

Ush bu maqola mavzusiga oid chet el olimlarining ishlarini tahlil qilib chiqdik. «Ijtimoiy ustanovka» tushunchasini fanga birinchi marotaba amerikalik sotsiologlar U. Tomas va F. Znanetskiylarning asarlarida keltirilgan deb qaraladi.

G.Ollportning ijtimoiy ustanovklar shaxsning harakatga tayyorgarlik jarayoni sifatida qarab, u xulq-atvorni keltirib chiqaruvchi yakunlangan manba ekanligini e’tirof etadi va bunday ta’rif, ijtimoiy psixologiyada shaxsning yo‘nalishini o‘rganish uchun juda muhimdir.

M. Smit ijtimoiy ustanovkalar bo‘yicha qilgan ishlari diqqatga sazovordir u ishlab chiqan attityudning uch komponentli strukturasi psixologiya sohasida ijtimoiy ustanovkalarga bo‘lgan qiziqishni oshirib yangicha qarashlarga asos bo‘ldi.

Rus psixologlardan D.N. Uznadze esa ustanovka va ijtimoiy ustanovkalarni (attityud) bir-biridan farqlash bo‘yicha bir qancha ilmiy izlanishlar olib borga.

G.M.Andreyevning ilmiy ishlarida attityud tushunchasiga to‘rt ilmiy yo‘nalishni belgilash asosida yanada oydinlik kiritilgan.

V.A. Yadov tadqiqotlarida ustanovka ma’lum vaziyatlar bilan bog‘liq «o‘z-o‘zini idora qilish» mezoni sifatida o‘rganiladi va bu o‘z navbatida, ijtimoiy psixologiya fanining taraqqiyotiga «ijtimoiy faoliyat ierarxiyasi», degan yangi tushunchaning olib kirilishiga sabab bo‘ladi.

Ijtimoiy munosabat (attitude) deganda subektning tayyorligi, moyilligi, uning fikrlari va his-tuygulariga muvofiq, ijtimoiy obektni hisobga olgan holda tashkil etilgan bo‘lib, bu uning faoliyati ushbu obektga nisbatan barqaror, maqsadli xususiyatini taminlaydi.

Ushbu kontseptsiya individni ijtimoiy tizimga kiritishning eng muhim psixologik mexanizmlaridan birini belgilaydi, attitude bir vaqtning o‘zida shaxsning psixologik tuzilishining elementi va ijtimoiy tuzilishning elementi sifatida ishlaydi.

Attitude-bu kognitsiyalar *(bilimlar), affektiv reaktsiyalar (his-tuygular), va oldingi xatti-*harakatlarga asoslangan, o‘z navbatida kognitiv jarayonlarga, affektiv reaktsiyalarga, niyatlarning shakllanishiga va kelajakdagi xatti-harakatlarga tasir ko‘rsatishga qodir bo‘lgan malum bir baholashga barqaror moyillik. Shunday qilib, attitude o‘z tarkibiga uchta komponentni o‘z ichiga oladi:

- *ijtimoiy munosabatning xulq-atvor* komponenti nafaqat to‘gridan-to‘gri xatti-harakatlar(bazi haqiqiy, allaqachon amalga oshirilgan harakatlar), balki niyatlar bilan ham ifodalanadi. Xulq-atvor niyatlari turli xil umidlar, intilishlar, rejalar, harakatlar rejalarini o‘z ichiga olishi mumkin –inson faqat qilmoqchi bo‘lgan hamma narsa;
- *kognitiv* tarkibiy qism, shu jumladan tarafkashlik, goyalar, fikrlar, yani. ijtimoiy obektni bilish natijasida hosil bo‘lgan barcha kognitsiyalar;

• *affektiv* reaktsiyalar – bu munosabat obekti bilan bogliq bo‘lgan turli xil his-tuygular, his-tuygular va tajribalar.

Ijtimoiy ustanovkaning o‘zi ro‘yxatdagi barcha tarkibiy qismlarni o‘z ichiga olgan umumiy baholash (baholash reaktsiyasi) vazifasini bajaradi.

Bugungi kunga kelib, *Ijtimoiy ustanovkalar – xatti* – harakatlar yoki *xatti-harakatlar-Ijtimoiy ustanovkalarni* aniqlaydimi, degan savol ochiq qolmoqda. Uzoq vaqt davomida attitudlar xulq-atvorni belgilaydi deb ishonishgan. Biroq, tajribalar shuni ko‘rsatdiki, bunday emas. Masalan, soglom turmush tarziga umumiy munosabat, odam yugurish, jismoniy mashqlar qilish, parhezga rioya qilish va h. k.

L. Raytsmanning "yuvish oqimi" nazariyasi attitude va xatti-harakatlarning mumkin bo‘lgan nomuvofiqligini tushuntirishi mumkin. U ijtimoiy munosabat va xulq-atvor o‘rtasidagi bogliqlik turli omillar bilan buzilgan ("xiralashgan" bo‘lishi mumkin) deb taxmin qildi.

Birinchidan, yaxlit obektga Ijtimoiy ustanovka ushbu obektni tashkil etuvchi qismga Ijtimoiy ustanovka bilan mos kelmasligi mumkin. Masalan, umuman televizion reklamaga salbiy munosabat umuman ijobiy Ijtimoiy ustanovka mavjud emas degani emas, bazi bir aniq, sevimli reklama roliklari va boshqalar.

Ikkinchidan, shuni yodda tutish kerakki, xatti-harakatlar nafaqat munosabat bilan, balki ular ajralib chiqadigan vaziyat bilan ham belgilanadi.

Uchinchidan, xatti-harakatni bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan bir nechta attitudlar belgilashi mumkin.

To‘rtinchidan, attitude va xulq-atvorning nomuvofiqligi inson ijtimoiy obektga nisbatan o‘z pozitsiyasini noto‘gri yoki noto‘gri ifoda etganidan kelib chiqishi mumkin.

Tahlil va natijalar. 1. Talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakillantirishning asosiy psixologik omillari (ishontirish, taklif qilish va motivatsiyaning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari tasirida namoyon bo‘ladi), ustanovka omili (ijtimoiy o‘ziga xoslik, ijtimoiy yordam va ijtimoiy-psixologik mexanizmlari tasirida namoyon bo‘ladi) va faoliyat omili (ijtimoiy-psixologik mexanizmlar tasirida namoyon bo‘ladi). muvofiqlik, yuqtirish va taqlid qilish).

2. Talabalarda ijtimoiy ustanovkalar shakilanishiga ijtimoiy-psixologik omillarning quyidagi tasiri aniqlandi: ijtimoiy o‘ziga xoslik, ijtimoiy yordam va ijtimoiy-psixologik mexanizmlari

3. Ijtimoiy ustanovkalarning ishlab chiqilgan tasnifi O‘zbekistonda zamonaviy yoshlar ijtimoiy ustanovkalarining asosiy turlarini, ular tomonidan ilgari surilgan fuqarolik pozitsiyasining yonalishiga, harakatlarning rasmiylashtirilga darajasiga va ularning faoliyat doirasiga qarab o‘z ichiga oladi, bu esa ijtimoiy ustanovka qaysi turlarida ishtirok etishi mumkinligini bashorat qilishga imkon beradi.

Yoshlar ijtimoiy faolligini rivojlantirish muammolari bo‘yicha olib borilgan turli sohalardagi tadqiqotlar mazmunini o‘rganish asosida quyidagicha xulosalarga keldik:

1. O‘quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishning mazmunini asoslash, uning metodikasini ishlab chiqish pedagogika fani va amaliyoti oldidagi muhim vazifa hisoblanadi.

2. O‘quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini oshirish shaxs umumiy kamolotini hamda jamiyat ijtimoiy taraqqiyotini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi, bugungi kunga qadar yaxlit pedagogik jarayon sifatida tadqiq etilmaganligi ta’kidlanadi.

3. O‘quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolligi ularning ijtimoiy ustanovkalar jarayonidagi ishtirokiga bog‘liq bo‘lib, shaxsning ijtimoiy borliqqa munosabatini belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo‘lga kiritgan dastlabki kunlardayoq mamlakat aholisi, shu jumladan, yoshlar o‘rtasida mustaqillik g‘oyalarini targ‘ib etish, ularda istiqlolni mustahkamlashga yo‘naltirilgan ijtimoiy faollikni qaror toptirish vazifasi kun tartibiga qo‘yildi. Bu boradagi vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishda ta’lim-tarbiya jarayonining roli katta.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Norbosheva. Bolalar psixologiyasi. Toshkent -2002. 31-32 betlar

2. Buribaevich M. K., Yuldashev S. E., Ugli S. L. B. Psychology of Modern Leadership as an Important Phenomenon of Effective Management //International Journal of Early Childhood Special Education. – 2022. – T. 14. – №. 1.

3. Boynazar S. L., Ulugbek M. Ursachen Der Entstehung Von Psychischen Krisen // "Online-conferences" platform. – 2021. – S. 514-516.

4. Boynazar S. L., Ulugbek M. Ursachen Der Entstehung Von Psychischen Krisen // "Onlineconferences" platform. – 2021. – S. 514-516.

4. Shovxiyev L., Sharafitdinov A. Psixologiyada tush korish tilsimlari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: echimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – S. 485-488.

5. Ibragimovna, Tuxtasinova Munira, et al. "Educators are one of the

creators of the new renaissance (progress in international reading literacy study)" *Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976-9595)* 3.4 (2023).

6. Tuxtasinova, Munira Ibragimovna, and Nazokatxon Iqboljon qizi Qurbonova. "Uchinchi renesans sari ildam qadamlar bilan (PIRLS xalqaro baholash dasturining ikkinchi davriyligiga tayyorgarlik)." E*ducational Research in Universal Sciences* 2.1 SPECIAL (2023): 401-403.

7. Ibragimovna, Tukhtasinova Munira, and Sadirova Dilnoza Murodovna. "Improving the mechanisms of using International Assessment Programs (based on the Pirls International Assessment Program)." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 125-131.